

Migracije na prostoru Pounja od 16. do 18. stoljeća – smjena identiteta i posljedice u suvremenoj povijesti

Sažetak

U radu se prikazuje proces osmanskih i habsburških osvajanja na ranonovovjekovnom hrvatskom prostoru s centrom pažnje usmjerenim na područje Pounja. Cilj rada jest prikaz dviju međusobno suprotstavljenih uloga promatranog prostora. Jedna uloga proizlazi iz toga da je riječ o pograničnome području unutar cjelina Carstava, a druga iz činjenice da je riječ o mikroregiji koja za svoju okolicu ima centralni značaj. Ovakav pristup uključuje kombiniranje deduktivne i induktivne istraživačke metode. Rad pritom nudi pregled relevantne historiografske literature o regijama s kojima Pounje dolazi u dodir.

Ključne riječi

migracije, Pounje, hrvatski prostor, osmanska osvajanja, rani novi vijek, Bihaćka krajina

1. Uvod

Razdoblje ranog novog vijeka na hrvatskom je povijesnom prostoru¹ obilježio niz pojava i procesa koji su umnogome zaslužni za kompleksnost društvene, kulturne i političke slike ovog prostora u kasnijim vremenima. Odgovori na mnoga važna pitanja kako hrvatske, pa tako i povijesti susjednih zemalja, leže

¹ Sintagma „hrvatski povijesni prostor“ u ovome radu odnosi se na prostor na kojem je hrvatska nacija, u „srednjoeuropskom“ smislu te riječi, prošla cjelokupan proces svog formiranja te prostor na kojem se u bilo kojem povijesnom razdoblju očitovale hrvatska državnost. Tako definirani prostor uključuje cjelokupan teritorij moderne Republike Hrvatske, teritorij Bosne i Hercegovine, područje Kotorskog kotara iz vremena Austro-Ugarske Monarhije koji se nalazi u sklopu teritorija današnje Crne Gore te regije Istočni Srijem i Bačku koje se nalaze unutar teritorija Republike Srbije.

upravo u prethodnoj postavci. Traženje tih odgovora na pogrešnim mjestima, kao i ignoriranje ranonovovjekovnih fenomena, može nas dovesti do stvaranja različitih neutemeljenih, pomalo pseudoznanstvenih teorija koje graniče s mitomanijom, a koje su prisutne u javnom prostoru pa čak i pojedinom znanstvenom diskursu. Takvo nesavjesno i tendenciozno ophođenje s predmetom istraživanja, na posredan način dovelo je, ili potencijalno može dovesti, do stvaranja podloge za razvoj nemoralnih i neetičkih nacionalnih ideja.

Jedan od najvažnijih ranonovovjekovnih procesa koji su se dogodili na hrvatskom povijesnom prostoru predstavljaju migracije stanovništva potaknute osmanskim osvajanjima u Jugoistočnoj i Srednjoj Europi. Taj je proces ostavio dalekosežne posljedice. Velik dio stanovništva s hrvatskog prostora pobjegao je pred osmanskom opasnošću i potražio sigurnost u susjednim zemljama Srednje i Sredozemne Europe. Na ta uveliko ispražnjena područja došlo je novo stanovništvo. Ono se jednim, doduše manjim dijelom, uklopilo u staru društvenu strukturu i prihvatilo zatečene identitete, međutim, ono je također sa sobom donijelo i neke identitetske odrednice koje su činile razliku između njih i starosjedilačkog stanovništva. Osim demografskih promjena koje su zahvatile hrvatski prostor, osmanska osvajanja kao posljedicu su imala i smjenu identiteta jednog dijela zatečenog stanovništva koji se prilagodio društvenoj strukturi Osmanskog Carstva.

Pounje je jedna od geografskih cjelina koje su bile pogođene osmanskim osvajanjima i migracijama stanovništva kao posljedicom spomenutog. U do sada objavljenoj hrvatskoj, bosanskohercegovačkoj i srpskoj historiografiji, vezanoj uz pounske migracije, to područje imalo je status rubnog prostora, dok su se u središtu istraživanja našle okolne regije. Zbog toga bi trebala postojati potreba za promjenom percepcije pounskog područja u istraživanju; navedeno područje trebalo bi promatrati kao središte većeg prostora, bez obzira na međunarodne granice država koje ga dijele. Na taj se način može doći do nekih novih zaključaka koji mogu pružiti povijest uzroka određenih događaja iz suvremene povijesti, čak i onih koji su se zbili na kraju 20. stoljeća. Ovaj rad predstavlja samo jedan korak na tom putu.

2. Uže Pounje - Sužena projekcija šireg prostora

Pounski prostor,² u suvremeno doba, predstavlja granični prostor između Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Takvo stanje nije novijeg datuma;³ taj prostor

---

² Pod pojmom Pounje u ovome radu podrazumijeva se izričito uži prostor uz rijeku Unu. Na nekim mjestima u znanstvenoj i popularnoj literaturi može se naići na poimanje Pounja koje uključuje Bihačku krajinu, neka mjesta u Posanju ili pak u današnjoj Lici. Kako bi se izbjegle zabune glede razgraničenja Like i Pounja, u ovome radu pojam Pounja zahvaća i mjesta Srb, Gornji Lapac, Donji Lapac i Nebljusi, koja se mogu smjestiti i u Liku.

³ Prostor Pounja, u suvremeno doba, predstavlja granicu između Republike Hrvatske i Bosne i Hercegovine u gornjem i donjem toku rijeke Une. U gornjem toku rijeke Une granica teče rijekom od mjesta Srb u općini Gračac u Hrvatskoj, do mjesta Martin Brod u općini Bihać u Bosni i Hercegovini. Granica i rijeka Una tu se rastaju, i rijeka teče teritorijem BiH do mjesta Klis, gdje se granica i rijeka opet spajaju. Nekoliko kilometara južno od Ripča granica skreće

predstavlja područje razdvajanja različitih političkih entiteta već više od tri stoljeća. Takav položaj znatno je utjecao na ekonomski, društveni i politički razvoj prostora. S obje strane granice, na relativno velikom području, razvile su se pogranične zajednice, čija je svrha bila obrana teritorija od suprotne strane. Kada bi s tog velikog područja maknuli granice, mogli bismo uočiti niz zajedničkih karakteristika u načelno sukobljenim društvima u čijem se središtu nalazi upravo Una. Takav pristup proučavanju društvene povijesti ovog područja u bliskoj je korelaciji s konceptom „tromeđe“⁴, po kojem je hrvatski povijesni prostor zapravo spajao, a ne razdvajao kulture i civilizacije.

Kao što je u uvodnom dijelu naglašeno, historiografija koja se bavila i prostorom Pounja u ranom novom vijeku, taj je prostor većinom smještala na margine istraživanja koncentrirajući se na okolne regije: Liku, Kordun, Banovinu, Bosansku krajinu i Bihačku krajinu.⁵

---

na zapad, odakle počinje sačinjavati granicu između Bihačke krajine na jednoj, te Korduna i Banovine na drugoj strani. Granica dviju država opet počinje pratiti rijeku Unu od mjesta Gornji Rakani u općini Novi Grad odatle do ušća Une u Savu, granica prati rijeku Unu kroz cijelo donje Pounje. Od sporazuma o miru potpisanog u Srijemskim Karlovcima 1699. godine, preko sporazuma u Požarevcu iz 1718., i onog svištovskog iz 1791., stvarana je granica današnje Hrvatske i BiH. Naknadno će biti objašnjeni temeljni povijesni razlozi zbog kojih se prostor srednjeg Pounja u potpunosti našao na teritoriju BiH.

⁴ Znanstveni koncept „tromeđe“ nastao je kao rezultat velikog međunarodnog istraživačkog projekta „Triplex Confinium“ pod vodstvom dr. sc. Drage Roksanđića i dr. sc. Karla Kasera. Ova znanstvena paradigma zamijenila je koncept „predziđa kršćanstva“ koji je bio zastupljen u znanosti najviše devedesetih godina 20. stoljeća. Sam projekt „Triplex Confinium“ nastao je 1996. godine, a uključivao je niz znanstvenika, poslijediplomskih studenata i doktoranada. Utemeljili su ga Zavod za hrvatsku povijest Odsjeka za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Institut za Jugoistočnu Europu Srednjoeuropskog sveučilišta u Budimpešti i Odsjek za povijest Jugoistočne Europe Sveučilišta u Grazu. Kao rezultat toga projekta, nastalo je mnogo radova, koji se bave različitim aspektima imperijalnog trograničja na hrvatskom povijesnom prostoru. Najosnovnije misli vezane uz sam koncept moguće je pronaći u: Drago Roksanđić, *Triplex Confinium ili O granicama i regijama hrvatske povijesti 1500-1800* (Zagreb: Barbat, 2003).

⁵ Što se tiče procesa migracija, posebno onih vezanih uz problematiku identiteta na području Like, Korduna i Banovine, a djelomično i Pounja, tom temom bavili su se: Ivan Jurković, „Osmanska ugroza, plemeniti raseljenici i hrvatski identitet,“ *Povijesni prilozi* 25/31 (2006): 39-69; Mirko Valentić, „Turski ratovi i hrvatska dijaspora u XVI. stoljeću,“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnografiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 17/1(1990): 45-60; Stjepan Pavičić, „Seobe i naselja u Lici,“ u *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Knjiga 41, ur. Branimir Gušić (Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 1962), 99-293; Marko Šarić, „Predmoderne etnije u Lici i Krbavi prema popisu iz 1712./14,“ u *Identitet Like: korijeni i razvitak*, Knjiga 1, ur. Željko Holjevac (Zagreb-Gospić, Institut za društvene znanosti Ivo Pilar, 2009), 325-384; Siegfried Gruber, „Good luck for pioneers and bad luck for latecomers: different settlement patterns in resettling Lika around 1700,“ u *Constructing border societies on the Triplex Confinium. Working papers series* 4, ur. Drago Roksanđić, Nataša Štefanec (Budimpešta: Odsjek za povijest Srednjoeuropskog sveučilišta, 2000), 141-157. Zahvaljujem prof. Štefanec za ovaj članak. S

Navedeni prostor koji okružuje Pounje, uz dodatak sjevera Dalmacije, posebno su obilježila osmanska osvajanja i ranonovovjekovne migracije stanovništva. Sav taj prostor u kratkom se roku u velikoj mjeri napustio te je bio iznova naseljen. Na njemu su formirana krajiška društva čiju ukupnost nazivamo Krajinom. Pounsko područje, u odnosu na taj širi prostor, predstavlja ogledni primjer presjeka, odnosno sužene projekcije situacije na prostoru obiju Krajina (habsburške i osmanske). Ranonovovjekovna, ali i kasnija situacija u užem Pounju može se analizirati na dvije razine:

- unutar odnosa selo-grad
- kroz geografsko-regionalnu podjelu Pounja na gornje, srednje i donje.

Prvi pristup važniji je u razdoblju osmanskih osvajanja i osmanske uprave na spomenutom prostoru kada zaposjednute gradove, u ovom slučaju pogranične utvrde, nastanjuje pretežito muslimansko stanovništvo,⁶ koje u isto vrijeme ima aktivnu ulogu u obrani. Okolni, ruralni prostor naseljava uglavnom pravoslavno stanovništvo s „vlaškim“ statusom (tur. *eflaklar*). Druga razina važna je, prije svega, za proučavanje prostornoga međudnosa spomenutih populacija, nastalog habsburškim osvajanjem Like, Korduna i Banovine te drugih područja koja nisu predmet ovog rada. Tada dolazi do većeg teritorijalnog cijepanja, kad je u pitanju odnos muslimanskog i kršćanskog stanovništva.⁷ Dakako, bitno je naglasiti da nikada nije došlo do potpunog razdvajanja dviju skupina na spomenutom prostoru, međutim, iz kretanja stanovništva moguće je izvući zaključke o nekim generalnim tendencijama.

---

druge strane, razdoblje migracija na prostoru Bosanske krajine i zapadne Bosne, općenito, proučavali su: Milan Vasić, „Etnička kretanja u Bosanskoj krajinu u 16. vijeku,“ *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 13 (1962): 233-256; Vladislav Škarić, „Porijeklo pravoslavnog naroda u sjeverozapadnoj Bosni,“ *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 30 (1918): 217-265; Adem Handžić, „Prilog istoriji starijih gradova u Bosanskoj i Slavonskoj krajinu,“ *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 13 (1962): 321-339; Milan Karanović, „Pounje u Bosanskoj krajinu,“ u *Srpski etnografski zbornik – Naselja i poreklo stanovništva*, Knjiga 20 (Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1925), 281-654; koji se bavio u Bihaćkom krajinom, a koja se geografski može svrstati i u Bosansku krajinu. Od hrvatskih povjesničara, koji su se bavili Bihaćkom krajinom i srednjim Pounjem, valja izdvojiti: Radoslav Lopašić, *Bihać i Bihaćka krajina. Mjestopisne i poviestne crtice* (Zagreb: Matica hrvatska, 1890); Marko Šarić, „Etnokulturna kretanja u srednjem Pounju u ranom novom vijeku s posebnim osvrtom na bivšu općinu Zavalje,“ u *Podplješivički graničari. Zbornik radova: povijesni prikaz podplješivičkih sela*, Knjiga 1, ur. Želimir Prša, Ivan Brlić, Željko Holjevac (Zagreb: Udruga bivše općine Zavalje, 2017), 13-57. Zahvaljujem prof. Šariću za potonji članak. Pored već spomenutih M. Vasića i M. Šarića, problematikom migracija na prostoru Pounja, posebice donjeg, pozabavio se u većoj mjeri također: Ante Milinović, „Stanovništvo od davnina. Migracije. Naseljavanje srpskog stanovništva,“ u *Dvor na Uni*, ur. Mile Joka (Dvor na Uni: Skupština općine Dvor na Uni – Institut za suvremenu povijest, 1991), 56-72.

⁶ Usp. Karanović, „Pounje u Bosanskoj krajinu,“ 324-336; Handžić, *Prilog istoriji starijih gradova*, 327-328; Šarić, „Etnokulturna kretanja,“ 25.

⁷ Usp. Isto, 30-33; Lopašić, *Bihać i Bihaćka krajina*, 26-28; Karanović, „Pounje u Bosanskoj krajinu,“ 325; Enes Pelidija, *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira 1699-1718* (Sarajevo: Veselin Masleša, 1989), 50.

3. Razdoblje osmanskih osvajanja u kontekstu Pounja

U drugoj polovici 15. stoljeća dolazi do prvih opasnijih osmanskih prodora u prostor Hrvatskog Kraljevstva. Nakon bitke na Krbavskom polju 1493., Osmanlije se sve više koncentriraju na zauzimanje tog prostora. Pri tome se oni, općenito uzevši, koriste dvjema taktikama.⁸ Jedna je od njih pustošenje terena, što kao posljedicu ima raseljavanje starog i doseljavanje novog stanovništva, dok se druga odnosi na pridobivanje starosjedilačkog stanovništva različitim obećanjima, privilegijama i uvjetima, čija je posljedica bila islamizacija osvojenoga prostora. Što se tiče pounskog prostora, Osmanlije u većoj mjeri koriste taktiku pustošenja.⁹ Ona je natjerala brojnu starosjedilačku populaciju na bijeg u sigurnija područja. Protjecanjem vremena jasna su postala tri pravca raseljavanja izbjegloga stanovništva: zapadni koji je vodio u Italiju, sjeverozapadni u smjeru zemalja Unutrašnje Austrije i sjeverni čije je odredište bila Zapadna Ugarska, Donja Austrija ili Moravska.¹⁰

Osmanska su osvajanja na prostoru užeg Pounja imala određenu geografsku dinamiku. Prostor Gornjeg Pounja prvi se našao na njihovu udaru. U prvim desetljećima 16. stoljeća padaju gotovo sva uporišta u tom dijelu Hrvatske, uključujući Ostrovcu, Lapac i Srb.¹¹ S tog je područja rastjeran veći dio stanovništva na čije će mjesto, u prvom valu naseljavanja Pounja i zapadne Bosne, doći stočarsko vlaško stanovništvo podrijetlom iz Raške, Crne Gore i Hercegovine.¹² Trenutno najpouzdanije izvore za istraživanje doseljavanja vlaščkog stanovništva na prostor Pounja predstavljaju osmanski katastarski po-

⁸ O dvjema osmanskim taktikama zaposjedanja određenog područja govori M. Vasić u: Vasić, „Etnička kretanja u Bosanskoj krajini“, 235-236. Za razliku od njega M. Valentić spominje samo strategiju temeljitog pustošenja, iako na više mjesta citira Vasića; Valentić, „Turski ratovi i hrvatska dijaspora“, 46. Detaljnu raščlambu taktike temeljitog pustošenja kroz vremenske faze moguće je pronaći u Ivan Jurković, „Vojni ustroj i obrana Kraljevstva: Cito. Cito. Cito. Citisime!“ u: *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 115-133.

⁹ Vasić, „Etnička kretanja u Bosanskoj krajini“, 236.

¹⁰ Problematikom iseljavanja starosjedilačke populacije s hrvatskog povijesnog prostora, kao i posljedičnim doseljavanjem u susjedna područja, u velikoj mjeri bavio se I. Jurković u: Jurković, „Osmanska ugroza“, 39-69; Isti, „Migracije. Raseljenička kriza za osmanske ugroze: »U baščini mojoj ne dadu mi priti«,“ u *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić (Zagreb: Matica hrvatska, 2019), 99-113; Isti, „Identiteti hrvatskih raseljenika u zemljama njihova doseljavanja (15.-16. st)“, u *Colloquia Mediaevalia Croatica III: Nacionalne ideje i etnička lojalnost u renesansnoj Hrvatskoj*, ur. Luka Špoljarić, Trpimir Vedriš (Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 2017), 20-23; Isti, „Hrvatski identitet plemstva austrijskog dijela Istre krajem XV. i tijekom XVI. stoljeća“, u *Idenitet Istre – ishodišta i perspektive*, ur. Marino Manin, Ljiljana Dobrovšak, Gordan Črpić, Robert Blagoni (Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2006), 47-65 i dr. Što se tiče iseljavanja hrvatskog plemstva s pounskog područja, svakako treba uzeti u obzir: Šarić, „Etnokulturna kretanja“, 17-22.

¹¹ Valentić, „Turski ratovi i hrvatska dijaspora“, 50.

¹² Vasić, „Etnička kretanja u Bosanskoj krajini“, 237-239.

reznici popisi (tur. *defter*). Veliki dio ovih popisa nalazi se u turskim arhivima, a istraživači iz Hrvatske i susjednih zemalja njihovu važnost otkrili su tek u drugoj polovici 20. stoljeća.¹³

Kronološki gledano, nakon Gornjeg Pounja, na udaru Osmanlija sljedeće je bilo Donje Pounje. Nakon početka građanskog rata u Hrvatskoj i Slavoniji te pada Jajačke banovine, osvajačima je otvoren put do spomenutog prostora. Na meti napada prvi su bili utvrđeni gradovi Dubica, Kostajnica i drugi. Do polovice 16. stoljeća, svi su oni, na lakši ili teži način, pali pod osmansku vlast. Nakon pada Jajačke banovine, dolazi do novog vala¹⁴ doseljavanja vlaškog stanovništva. Ono na prostor Pounja, ovaj put, dolazi preko srednjeg i donjeg toka Vrbasa, te se naseljava u osvojenim krajevima, koje je starosjedilačko stanovništvo prethodno napustilo.¹⁵

Nakon što su Osmanlije zaposjele Gornje i Donje Pounje, središnji dio te regije našao se u poluokruženju. Taj prostor inače je imao izniman značaj za obranu Hrvatskog Kraljevstva. Na njemu su se nalazili utvrđeni gradovi Ripač, Krupa, Ostrožac i Bihać koji je najduže izdržao pod napadima, zbog čega je dobio i naziv „ključ Hrvatske“.¹⁶ Tijekom druge polovice 16. stoljeća, svi su ovi gradovi potpali pod osmansku kontrolu¹⁷. Bihać se u gotovo potpunom okruženju¹⁸ uspješno branio do 1592., kada je osmanska vojska, pod zapovjedništvom Hasan-paše Predojevića, izvela napad kojim je cijeli prostor uz rijeku Unu u konačnici doveden pod osmanski nadzor. Bihać je nakon pada imao važno mjesto i u osmanskom sustavu pograničnih utvrda, koje su sačinjavale krajište (tur. *serhad*)¹⁹.

Što se tiče islamizacije osvojenog prostora, Pounje nije islamizirano u tolikoj mjeri spram okolnih područja.²⁰ Starosjedilačko stanovništvo, koje bi

¹³ Usp. Isto, 234, 239; Milinović, „Stanovništvo od davnina“, 60.

¹⁴ Dva vala naseljavanja vlaškog stanovništva u Pounju M. Šarić još naziva „glamočkom“ i „usorskom“ strujom; Šarić, „Etnokulturna kretanja“, 40.

¹⁵ Usp. Isto, 60-61; Vasić, „Etnička kretanja u Bosanskoj krajini“, 239.

¹⁶ Šarić, „Etnokulturna kretanja“, 14.

¹⁷ Usp. Handžić, „Prilog historiji starijih gradova“, 324; Lopašić, *Bihać i Bihaćka krajina*, 60-292.

¹⁸ Nakon pada Krupe, Ostrošca i drugih hrvatskih uporišta u srednjem Pounju, Bihać se našao u relativnoj izolaciji, s obzirom na to da je opskrba iz utvrđenih uporišta na današnjem Kordunu bila znatno otežana, a osim toga spomenuto područje Korduna, kao i područje Bihaćke Krajine, bilo je već djelomično osvojeno i u velikoj mjeri ispražnjeno uslijed iseljavanja starosjedilačkog stanovništva; usp. Handžić, „Prilog historiji starijih gradova“, 323; Lopašić, *Bihać i Bihaćka krajina*, 104-113; Damir Stanić, „Bihać kao sjedište Bihaćke kapetanije i slobodni kraljevski grad“ (Ph. D. diss., Sveučilište u Zagrebu, 2020), 113-115.

¹⁹ O ulozi Bihaća u osmanskom sustavu obrane u: Nenad Močanin, „Bihać i osmanski obrambeni sustav na sjeverozapadu Bosanskog ejaleta 1592.-1711.“ u *Spomenica Ljube Bobana*, ur. Mira Kolar-Dimitrijević, Ivo Goldstein, Marijan Maticka (Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Sveučilištu u Zagrebu, 1996), 105-113.

²⁰ Npr. gornje Povrbasje, Posanje, Bjelajsko polje. Ova područja osvojena su korištenjem druge taktike, što je za posljedicu imalo veći stupanj islamizacije starosjedilačkog stanovništva; Vasić, „Etnička kretanja u Bosanskoj krajini“, 235-236.

inače vjerojatno bilo podvrgnuto tom procesu, tamo se nije zadržalo, kao što je već više puta naglašeno. Ipak, islamski identitet prodro je i na promatrani prostor. Osvojene utvrde u Pounju prenamijenjene su u osmanska pogranična uporišta, koja su bila popunjena muslimanskim posadama. Takve posade bile su sastavljene od vojnika iz raznih krajeva Osmanskog Carstva, poput Anadolije, Sirije, Albanije, srednjovjekovne Bosne itd., što pokazuju i već spomenuti *defteri*.²¹

4. Razdoblje habsburških osvajanja u kontekstu Pounja

Nakon neuspjele osmanske opsade Beča 1683. došlo je do velikog preokreta u odnosu između osmanskih i habsburških snaga u Srednjoj i Jugoiistočnoj Europi. Tada je započeo prvi u nizu ratova koji će dovesti do ubrzanog smanjenja teritorijalnog opsega Osmanskoga Carstva u ovom dijelu Europe. Habsburške su snage uspjele u relativno kratkom roku osvojiti velike dijelove Ugarske te preoteti Osmanlijama posjede u Gornjoj i Donjoj Slavoniji, Lici, Kordunu i Banovini pri čemu neke habsburške postrojbe ulaze i u Bosnu te Srbiju.

Što se pak tiče položaja Pounja u vrijeme tih događanja, najočitiije posljedice sukoba ostale su vidljive u njegovu središnjem dijelu. Trenutak od velikoga značaja za Pounje u Velikom bečkom ratu zasigurno predstavlja opsada Bihaća 1697. Naime, nakon osvajanja dijelova današnjeg Korduna i Like, habsburški stratezi vojnih operacija shvatili su da bi osvajanjem Bihaća osigurali svoja vlastita vojna postignuća. Iako su na nju utrošena velika sredstva, opsada je propala nakon samo mjesec dana.²²

Zauzećem određenih strateških pozicija, a pogotovo nakon sklapanja mira u Srijemskim Karlovcima 1699. te mirom u Požarevcu 1718., dolazi do teritorijalnog razdvajanja stanovništva u Krajinama koje se odvijalo po etničkom, odnosno religijskom principu. Pošto su habsburške snage zaposjele Liku, Kordun, Banovinu i druge krajeve, kršćansko stanovništvo Bosanske i Bihačke krajine, posebice ono iz Srednjeg Pounja, napušta te prostore i odlazi na područja pod habsburškim nadzorom.²³ U isto vrijeme osmanske se vlasti u Bosanskom ejaletu trude mnogim ponudama povratiti izgubljeno stanovništvo, što je kao ishod imalo habsburško-osmansko natjecanje u pridobivanju pograničnog stanovništva. Takvo je stanje trajalo sve do završetka Dubičkog rata 1791.²⁴

U isto vrijeme s nekadašnjih posjeda Osmanskog Carstva iseljava muslimansko stanovništvo. U skladu s islamskim poimanjem života vjernika koje je, dakako, njegovano u osmanskoj državi, musliman nije imao što tražiti

²¹ Usp. Milinović, „Stanovništvo od davnina,“ 62; Šarić, „Etnokulturna kretanja,“ 25, 28.

²² Usp. Lopašić, *Bihać i Bihačka krajina*, 106-110.

²³ Milan Radeka navodi brojku od 25 000 ljudi, koji su prešli na Kordun tijekom Velikog bečkog rata; prema: Šarić, „Etnokulturna kretanja,“ 46. Usp. Pelidija, *Bosanski ejalet*, 53-54.

²⁴ Usp. Šarić, „Etnokulturna kretanja,“ 46.

izvan države koja podliježe šerijatskom zakonu. Prostor smanjenog Bosanskog ejaleta tako je postao „privremeno odredište“ za brojne muslimane.²⁵ Srećko Džaja opisao je Bosnu u tom razdoblju kao „okupljalište islama na zapadnom Balkanu“.²⁶ Takav se opis najbolje preslikao na prostor Srednjeg Pounja, odnosno Bihaćke krajine. Nakon habsburških osvajanja u Velikom bečkom ratu, započinje val iseljavanja muslimanskog stanovništva iz Like, Korduna, Banovine i Slavonije. Muslimanske izbjeglice²⁷ s tih područja dobrim dijelom naseljavaju upravo područje Bihaćke krajine, čime je stvorena islamska enklava na tom prostoru. Takvim teritorijalnim razdvajanjem i homogenizacijom identiteta stvoren je odnos u kojem se prostor Bihaćke krajine, uvelike naseljen muslimanskim stanovništvom, našao okružen prostorom obiju Krajina naseljenim kršćanskim, vlaškim stanovništvom.²⁸ Na područje Bihaćke krajine muslimansko stanovništvo pristizalo je i tijekom 18. stoljeća, a posljednji je val tog stanovništva stigao nakon Svištovskog mira 1791.²⁹

5. Bihaćka krajina kao „bosanski klin u hrvatskom prostoru“ i(li) „islamski otok u pravoslavnom moru“

Navedeni događaji koji su doveli do teritorijalnog razdvajanja etnokonzesionalnih identiteta na velikom prostoru Krajina, preslikali su se velikim dijelom na područje užeg Pounja. Razmotrivši proces ranonovovjekovnog kretanja stanovništva tako možemo uvidjeti da se relativno mali pounski prostor, upravo zahvaljujući događajima s kraja 17. i cijelog 18. stoljeća, pokazao presjekom, odnosno užom projekcijom prostora Krajine. Kao posljedica tih događaja i procesa, generalno gledajući, prostorni odnos identiteta s uvidom na geografsku podjelu Pounja, izgledao je tako da su Gornje i Donje Pounje postali izrazito pravoslavna područja, dok je Srednje Pounje postalo, uvelike pojednostavljeno rečeno, „oazom islama“ na području Krajina. Kada tu sliku prenesemo na cijelo krajiško područje, moglo bi se konstatirati da je Bihaćka krajina, tijekom jednog dijela ranoga novog vijeka i većeg dijela suvremene povijesti, egzistirala kao „islamski otok u pravoslavnom moru“. Po mnogočemu najizravniji dokaz te tvrdnje potječe iz najnovije povijesti. Naime, u vrijeme velikosrpske oružane agresije na Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu veliki dijelovi Bihaćke krajine našli su se u potpunosti okruženi snagama Republike Srpske Krajine i Republike Srpske, što je u velikoj mjeri bilo uvjetovano i razmještajem stanovništva na tom prostoru.

Ipak, takav položaj Bihaćke krajine izmijenjen je dobrim dijelom u 20. stoljeću. Nakon događaja iz Drugoga svjetskog rata i razdoblja spomenute

²⁵ Prema nekim izvorima, s prostorā, koje su Habsburgovci i Mlečani zadobili u skladu s Karlovačkim mirom iz 1699., iselilo se 130 000 muslimana; Pelidija, *Bosanski ejalet*, 50.

²⁶ Šarić, „Etnokulturna kretanja“, 31.

²⁷ Arap. *muhājir*.

²⁸ Usp. Šarić, „Etnokulturna kretanja“, 30-31. Šarić procjenjuje broj muslimanskih izbjeglica iz Like na preko 20 000.

²⁹ Isto, 32.

velikosrpske oružane agresije, broj srpskog stanovništva u Hrvatskoj znatno se smanjio tako da se u novije vrijeme ne može govoriti o pravoj „islamskoj oazi“. S druge strane, o Bihačkoj krajini u moderno doba možemo govoriti kao o „bosanskom klinu u hrvatskom prostoru“. Tvrdnju da je osmanska država preživjela habsburška osvajanja na tom dijelu svog teritorija zahvaljujući Bihačkoj krajini kao utočištu muslimanskog stanovništva, motiviranog za borbu, možemo uzeti kao neumoljivu činjenicu. Ta činjenica potvrđena je prije svega Karlovačkim, ali i ostalim mirovnim ugovorima.³⁰ Nakon stvaranja modernih nacija, u suvremenoj povijesti bošnjački se identitet učvrstio na području Bihačke krajine. Osim toga, uzmemo li u obzir razvoj bosanske državnosti³¹ od srednjeg vijeka do modernog doba, možemo zaključiti da je Bihačka krajina postala i svojevrsnim „stupom bosanske državnosti“ u sjeverozapadnoj Bosni.

6. Zaključak

Područje užeg Pounja predstavlja prostor kulturološkog razdvajanja još od ranog novog vijeka što je značajno utjecalo na gospodarski razvoj teritorija te na povijesne događaje koji su se nakon tog razdoblja zbili. Zbog svojeg je značenja taj fenomen razdvoje, između ostalog, definirao i sam pristup povjesničara i drugih istraživača prostoru Pounja. Koliko god se predloženi koncept pristupa istraživanju Pounja kao središta veće prostorne cjeline činio kontraintuitivnim, taj koncept funkcionira ako se promotri širi pogranični prostor. Bez takve temeljne postavke istraživanja, da samo pograničje sa svojom specifičnom logikom funkcioniranja čini samodostatan prostor istraživanja, Pounje ne bismo mogli promatrati kao ogledni primjerak presjeka nekog većeg prostora, niti bismo za Bihačku krajinu mogli ustvrditi da predstavlja „islamski otok u pravoslavnom moru“ ili „bosanski klin u hrvatskom prostoru“. Ta činjenica bila je i podlogom za specifičan tijek ranonovovjekovnih migracija na prostoru Pounja koje su dovele do smjene stanovništva i nastajanja novih identiteta, nadalje onih vezanih uz religijsku i etničku pripadnost koje su ostavile trag i u budućim, nemilim događajima koji će zadesiti unsko područje.

³⁰ O odredbama Karlovačkog mira koje se odnose na pitanje novog razgraničenja više informacija moguće je pronaći u: Ešref Kovačević, *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira* (Sarajevo: Svjetlost, 1973).

³¹ Moderna država Bosna i Hercegovina u svojem temeljnom zakonu nema naglasak stavljen na povijesno državno pravo, poput Hrvatske i nekih drugih europskih država. Pored postojanja bosanske državnosti, koja bi prema analogiji svakako mogla biti u temeljima te države, iz povjesničarske perspektive danas možemo raspravljati i o postojanju, jednim dijelom odvojene, srednjovjekovne hercegovačke (humske) državnosti, koja bi u tom slučaju također trebala naći svoje mjesto u temeljnom zakonu BiH.

7. Bibliografija

- Gruber, Siegfried. „Good luck for pioneers and bad luck for latecomers: different settlement patterns in resettling Lika around 1700.“ U *Constructing border societies on the Triplex Confinium. Working papers series 4*, ur. Drago Rokсандić, Nataša Stefanec, 141-157. Budimpešta: Odsjek za povijest Srednjoeuropskog sveučilišta, 2000.
- Handžić, Adem. „Prilog istoriji starijih gradova u Bosanskoj i Slavonskoj krajini.“ *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 13 (1962): 321-339.
- Jurković, Ivan. „Hrvatski identitet plemstva austrijskog dijela Istre krajem XV. i tijekom XVI. stoljeća.“ U *Identitet Istre- ishodišta i perspektive*, ur. Marino Manin, Ljiljana Dobrovšak, Gordan Črpić, Robert Blagoni, 47-65. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, 2006.
- _____. „Identiteti hrvatskih raseljenika u zemljama njihova doseljavanja (15.-16. st).“ U *Colloquia Mediaevalia Croatica III: Nacionalne ideje i etnička lojalnost u renesansnoj Hrvatskoj*, ur. Luka Špoljarić, Trpimir Vedriš, 20-23. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, 2017.
- _____. „Migracije. Raseljenička kriza za osmanske ugroze: »U baščini mojoj ne dadu mi priti.«“ U *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: Hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić, 99-113. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.
- _____. „Osmanska ugroza, plemeniti raseljenici i hrvatski identitet.“ *Povijesni prilozi* 25/31 (2006): 39-69.
- _____. „Vojni ustroj i obrana Kraljevstva: Cito. Cito. Cito. Citissime!“ U *Vrijeme sazrijevanja, vrijeme razaranja: hrvatske zemlje u kasnome srednjem vijeku*, ur. Marija Karbić, 115-133. Zagreb: Matica hrvatska, 2019.
- Karanović, Milan. „Pounje u Bosanskoj krajini.“ U *Srpski etnografski zbornik – Naselja i poreklo stanovništva*, Knjiga 20, 281-654. Beograd: Srpska kraljevska akademija, 1925.
- Kovačević, Ešref. *Granice Bosanskog pašaluka prema Austriji i Mletačkoj Republici po odredbama Karlovačkog mira*. Sarajevo: Svjetlost, 1973.
- Lopašić, Radoslav. *Bihać i Bihaćka krajina. Mjestopisne i poviestne crtice*. Zagreb: Matica hrvatska, 1890.
- Milinović, Ante. „Stanovništvo od davnina. Migracije. Naseljavanje srpskog stanovništva.“ U *Dvor na Uni*, ur. Mile Joka, 56-72. Dvor na Uni: Skupština općine Dvor na Uni – Institut za suvremenu povijest, 1991.
- Moacanin, Nenad. „Bihać i osmanski obrambeni sustav na sjeverozapadu Bosanskog ejaleta 1592.-1711.“ U *Spomenica Ljube Bobana*, ur. Mira Kolar-Dimitrijević, Ivo Goldstein, Marijan Maticka, 105-113. Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Sveučilišta u Zagrebu, 1996.
- Pavičić, Stjepan. „Seobe i naselja u Lici.“ U *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*, Knjiga 41, ur. Branimir Gušić, 99-293. Zagreb: Izdavački zavod Jugoslavenske akademije, 1962.
- Pelidija, Enes. *Bosanski ejalet od Karlovačkog do Požarevačkog mira 1699-1718*. Sarajevo: Veselin Masleša, 1989.
- Rokсандić, Drago. *Triplex Confinium ili O granicama i regijama hrvatske povijesti 1500-1800*. Zagreb: Barbat, 2003.
- Stanić, Damir. „Bihać kao sjedište Bihačke kapetanije i slobodni kraljevski grad.“ Ph. D. diss., Sveučilište u Zagrebu, 2020.
- Šarić, Marko. „Etnokulturna kretanja u srednjem Pounju u ranom novom vijeku s posebnim osvrtom na bivšu općinu Zavalje.“ U *Podplješivički graničari. Zbornik radova: povijesni prikaz podplješivičkih sela Knjiga 1*, ur. Želimir Prša, Ivan Brlić, Željko Holjevac, 13-57. Zagreb: Udruga bivše općine Zavalje, 2017.
- _____. „Predmoderne etnije u Lici i Krbavi prema popisu iz 1712./14.“ U *Identitet Like: korijeni i razvitak*, Knjiga 1, ur. Željko Holjevac, 325-384. Zagreb-Gospić: Institut za društvene znanosti Ivo Pilar, 2009.
- Škarić, Vladislav. „Porijeklo pravoslavnog naroda u sjeverozapadnoj Bosni.“ *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine* 30 (1918): 217-265.
- Valentić, Mirko. „Turski ratovi i hrvatska dijaspora u XVI. stoljeću.“ *Senjski zbornik: prilozi za geografiju, etnografiju, gospodarstvo, povijest i kulturu* 17/1 (1990): 45-60.
- Vasić, Milan. „Etnička kretanja u Bosanskoj krajini u 16. vijeku.“ *Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine* 13 (1962): 233-256.

Abstract

The paper seeks to present the process of Ottoman and Habsburg conquests in early-modern Croatia with the stress put on the Una river valley. The goal of this paper is to determine the existence of two mutually opposed roles of the mentioned area, one of which refers to the characteristic of the borderland and the other to the role of the center of the surrounding area. This approach involves the combination of the deductive and inductive methods. The paper also offers an overview of the great part of bibliography related to the research of the surrounding geographical regions.

Keywords

migrations, Una river valley, early modern Croatia, Ottoman conquests, Early Modern Period, Bihać Frontier